

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

על לב המועדים

הלכות והליכות בענין ברכה אחרונה – ברכת מעין שלוש

ברכה אחרונה - מעין שלוש

"א"ר יעקב בן אידי א"ר חנינא כל שהוא מחמשת המינין בתחילה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש אמר רבה בר מרי אריב"ל כל שהוא משבעת המינים בתחילה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש..." (ברכות מד, א).

על מה מברכים מעין שלוש

מברכים על חמשה מינים שהם גפן תאנה רימון זית ודבש [דבש של תורה הוא תמר].

והטעם: מפני השיבותם שנשתבחה בהם ארץ ישראל, דכתיב "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה" וכו' קבעו להם ברכה חשובה בפני עצמם (ברכות מד, א, טור רח א).

ואע"פ שז' מינים אלו גדלים גם בחו"ל, מ"מ בחו"ל לא נמצאים כל הז' מינים במדינה אחת משא"כ בא"י שנמצאים בה כל הז' מינים (לק"ט ח"ב נה).

מאכל מחמשת מיני דגן: מברך על מאכל שנעשה מאחד מחמשת מיני דגן – ואיננו לחם, והטעם: לפי שהם ג"כ חשובים שנשתבחה בהם א"י וואע"פ שבפסוק של שבעת המינים (דברים ח ח) כתוב חיטה ושעורה מבואר בנמרא (פסחים לה, א) שכוסמין הם ממין חיטים ושכולת שועל ושיפון היא ממין שעורים, ועוד לפי שיש להם מעלה שעליהם יחיה האדם (טור רח א).

שיעור אכילה שמחייב ברכה אחרונה: האוכל כמות בנפח של כזית, תוך כדי זמן של אכילת פרס. והטעם: דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת" ואכילה של פחות מכזית אינה נחשבת אכילה (ברכות לפ, א) ואע"פ שהדברים נאמרו לגבי ברכת המזון אחר כזית פת. מ"מ כשתקנו חכמים ברכה אחרונה בעין של תורה תיקנו (משנ"ב רי ס"ק ד).

אכילת בריה: כשאוכל דבר שלם כגון ענב אפילו פחות מכזית חייב בברכה אחרונה. והטעם: משום חביבות של דבר שלם ובתנאי שנאכל כמות שהוא.

ברכה מעין שלוש - הטעם שנקראת ברכה מעין שלוש לפי שהיא מעין ג' ברכות של ברכת המזון, "על המחיה" או הגפן או העץ בעין "ברכת הזן", "על ארץ חמדה" בעין ברכת "הארץ", "רחם" מעין ברכת "בונה ירושלים" "כי אתה ה' טוב ומטיב" בעין ברכת "הטוב והמטיב" (טור רח ח).

הטעם שנקראת מעין שלוש אע"פ שיש בה מעין ארבעה לפי שאין קוראים אותה אלא ע"ש ג' ברכות שמהתורה, וברכת הטוב והמטיב חכמים תיקנוה (רבינו יונה, טור רח ח).

ברכה זו מדאורייתא או מדרבנן

חיובה: נחלקו הפוסקים האם חיובה מדאורייתא או מדרבנן.

יש אומרים: דחיוב ברכה זו היא מדאורייתא כברכת המזון מדכתיב (דברים ח י) "ואכלת ושבעת וברכת" ופסוק זה מוסב על כל שבעת המינים האמורים למעלה (פסוק ח) "ארץ חיטה ושעורה גפן וכו'" (ברכות מד, א, רשב"א כיצד מברכים לה, א ד"ה הרי, רא"ש כיצד מברכים סימן מז, משנ"ב רח ס"ק ג).

ויש אומרים: שאינו אלא מדרבנן "וברכת" האמור בתורה אינו מוסב על הפסוק שלפניו אלא על הפסוק (דברים ח ט) "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם" (ברכות שם).

שיטת הרמב"ם: ברמב"ם מבואר דהחיוב מדרבנן מדכתיב (הלכות ברכות פרק ח הלכה יב) בביאור כל הברכות ובכללם ברכת מעין שלוש וכתב בהלכה י"ב "כל הברכות אם נסתפק לו בהם אינו חוזר ומברך לא בתחילה ולא בסוף מפני שהם מדברי סופרים", הרי להדיא דהוי מדרבנן, דלגבי ברכת

המזון כתב (בפ"ב) שאם מסופק אם בדרך חזור ומברך משום שהיא מהתורה.

וכן מובא בסמ"ג (עשין רו הי"ג) שהיובה מדרבנן ומוכיח דאי הוי מדאורייתא נברך ג' ברכות.

שיטת הטור (בריש סימן רט) דהוי מדאורייתא דכתב על דברי הרמב"ם הנ"ל "ונראה שדווקא ראשונה מדרבנן, אבל ברכה אחרונה מעין ג' ב' המינים דאורייתא" (ערוה"ש רח).

לדינא מי שאכל כדי שביעה מפרות או מתבשיל של ז' המינים ונסתפק לו אם בדרך אחריו יאכל עוד מאותו המין שיעור כזית ויברך אחריו ויצא ידי הספק (משנ"ב רט ס"ק י).

מנין שמברכים מעין שלוש ולא ג' ברכות כברכת המזון ממה דהזכירה התורה שבעת המינים לברכת המזון, שמע מינה דבעי ברכה לאחריה ואם לא היה מפסיק ארץ היה מברך ג' ברכות כברכת המזון עכשיו שארץ הפסיק לומדים שלא מברכים ג' ברכות כברכת המזון אלא מעין שלוש (רשב"א ברכות מד, א).

בברכת מעין שלוש

ידועת הברכה: כתב בקצוש"ע צריך כל איש מישראל להיות בקי בברכה זו בעל פה (סימן נא סוף סעיף ח).

ישיבה: יש אומרים שגם ברכת מעין שלוש צריך לומר בישיבה (שו"ע קפד י), והטעם: משום דיש אומרים דחיובה מהתורה.

מלבוש עליון וכובע: בקצוש"ע (סימן נא י) כתב שיש להחמיר בברכה זו כמו בברכת המזון (כמבואר בסימן מד ו) ושם כתב ילבש מלבוש עליון ויניח הכובע על ראשו שיהא מורא שמים ע"י.

עצימת עיניים: הבן איש חי (בפרשת מסעי אות יג) כתב והמחמיר לברך מעין שלוש בעינים סגורות כמו בברכת המזון תבוא עליו הברכה.

זמן הברכה: לכתחילה אסור לאדם לצאת ממקומו או לעסוק באיזה דבר עד שיברך ברכה אחרונה, והטעם: שמא ישכח לברך ובדיעבד כשיצא ממקומו יחזור למקומו ויברך (נא יג, קע"ח משנ"ב ס"ק לו).

עד מתי יכול לברך: כל זמן שלא נתעבל המזון שבמעיו (קפד ה). ושיעור זמן עיכול משתנה בין אכילה מרובה לאכילה מועטת.

מקום הברכה: יש אומרים שברכה זו צריך לברך במקום אכילה כברכת המזון (אור זרוע הלכות סעודה סימן ריא בסופו, שו"ע קפד י).

ברכה על הכוס

ברכת מעין שלוש אינה טעונה כוס כברכת המזון (תשובות והנהגות ח"ב קכד), והטעם: דא"כ אין לדבר סוף כי אחרי שיברך וישתה יצטרך לברך מעין שלוש על הכוס עם כוס (עיין האגור הלכות ברכת המזון סימן רמו). טעם אחר: לא תקינו כוס אלא על אחר אכילת פת.

כיסוי הסכין בברכה מעין ג' אין צריך לכסות הסכין בכתוב בשו"ע או"ח (קפ ה) לענין ברכת המזון (שו"ת שלמת חיים או"ח קפד א"א בומשאטש), והטעם: משום שהגזרה דווקא כמעשה שהייה בברכת המזון וכמו שכתוב דבשבת לא גזרו משום המעשה שהיה בחול (שו"ת שלמת חיים שם).

טעם אחר: כיון שישלוק הסכין בברכת המזון טעמו כיון שאומרים "ועל שולחן זה" ואנו מחזיקים בברכה ואין נוגעים בברכת ועל הרבך תחיה וטעם זה שייך רק בברכת המזון ולא במעין שלוש שאין אומרים "ועל שולחן זה" (הנהגות ופסקים הגר"ח זוננפלד הלכות ברכת הנהנין ה מקורות וצינונים הערה 9).

בנוסח הברכה

"על העץ ועל פרי העץ" הטעם שמברכים גם על "העץ" עצמו ולא מספיק שאומר על פרי העץ כמו בברכה שלפניה, ועוד שהרי אילן סרק הוא גם עץ.

כיון שבעץ עצמו יש בו כוח הפרי תמיד ולכן מוציא פירות תמיד בלי זריעה מחדש בכל שנה כמו ירקות ותבואה, וזה תועלת לאדם שא"צ לעבדו ולשמרו בכל עת כתבואת השדה לכן תיקנו לברך על "העץ" עצמו ביחוד מחמת מעלתו. ובחתימה סגי שאמר על הארץ ועל הפירות שזה עיקר הברכה ואין להאריך בחתימה כ"כ (סידור צילותא דאברהם ברכה מעין ג ויעשה אברהם).

"על הגפן ופרי הגפן"

על היין הוא אומר "על הגפן ופרי הגפן", והטעם: כיון שהיא קובע ברכה לעצמו לפני השתיה משום חביבותו הוא קובע גם לאחריו (תוס ברכות מד, א ד"ה על העין).

חתימה "על הארץ ועל הגפן"

אין לומר על הגפן ועל פרי הגפן משום שכמו שבחתימת על חמשת מיני דגן ובחתימת הפירות אומרים על הארץ ומוסיפים על המחיה או על הפירות, כך ביין חותמים על הארץ ומוסיפים על הגפן, ויש שינוי בין יין לפירות שבפירות מזכירים את הפרי בכללותו וביין מזכירים את שם הפרי שמוציא יין (תלמידי רבינו יונה ברכות מד, א ד"ה וכן, ריטב"א שם ד"ה אלא).

"לאכול מפריה ולשבועה מטובה"

במור (רח) כתב כן בשם הסמ"ג (סימן קנא) ובה"ג ויש אומרים שאין לאמרו משום שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא כדי לקיים את המצוות התלויות בה, וסיים שהרא"ש לא היה אומר.

והטעם שאנו אומרים זאת: כיון שקדושת הארץ משפיעה גם על הגידולים היונקים מאדמתה וכשאנו אוכלים גידולים אלו אנו ניוזנים מקדושתה וממילא כונתנו היא שנזכה לאכול מפריה כי על ידי זה נזכה להתקדש בקדושתה, וזה מה שאנו מבקשים סיום הברכה "ונברך עליה בקדושה ובטהרה", דהיינו שעל ידי שנאכל מפריה נזכה לקדושה ולטהרה (ב"ח רח ד"ה וכתב בספר).

טעם אחר: "לאכול מפריה" הכוונה לפירות מעשר שני שנאכלים בירושלים [משום דקשה בנוסח הברכה שאומרים "ובנה ירושלים" ונאכל מפריה" והרי קי"ל (מרובה פב, ב) שאין נוטעים גנות בירושלים מפני קדושתה ואיך יתכן לאכול מפריה, אלא הכוונה היא לאכילת פירות מעשר שני שנאכלים רק בירושלים ונחשבים לפירות ירושלים כיון ששם מקום אכילתם] ולפי זה מובן שהכוונה בברכה "לאכול מטובה" אין כונתנו לחמוד את הארץ בשביל הפירות אלא הכוונה ליכות בבנין ירושלים ולאכול מפירות מעשר שני בירושלים (משמר הלויים סימן מד בשם מרן הגרי"י, הגדה של פסח מבית לוי).

"ועל מזבחך ועל היכלך"

הטעם שמזכירים את המקדש והמזבח: לפי שדוד ושלמה תקנו ברכת רחם נא, דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עיר, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש, א"כ בקשת המקדש הוא מעיקר תקנת הברכה ולכן צריך לאמרו במעין שלוש (סידור צלותא דאברהם מעין שלוש ויעש אברהם).

ושמחנו \ וזכרנו ביום חג פלוני הזה

הנוסח ברוב בסידורים הוא "ושמחנו ביום חג פלוני" (טור רח, אבודרהם ברכת בורא מיני מזונות) ובב"י הביא בשם התשב"ץ דהנוסח הוא "וזכרנו לטובה ביום חג פלוני" (וכ"כ המג"א רח ס"ק יח משנ"ב שם ס"ק נח).

ביאור שני הנוסחאות, שנחלקו אם הזכרת מעין המאורע בברכת מעין שלוש היא כנגד הזכרת מעין המאורע שבברכת המזון, או דהזכרה במעין ג' היא כנגד הברכה שתקנו אחר ובנה ירושלים [למי ששכח להזכיר מעין שלוש] דברכה מעין שלוש נתקנה כנגד ברכות ולא כנגד הזכרת גרידא.

לפ"ז הטעם לנוסח וזכרנו לפי שבנוסח של יעלה ויבוא לא מובא כלל נוסח של שמחה, ונמצא דנוסח ושמחנו אינו תואם ליעלה ויבוא, ורק נוסח וזכרנו לטובה תואם לנוסח שאומרים "זכרנו בו לטובה".

ביאור הטעם לשיטות שאומרים "ושמחנו" משום שהזכרה זו היא כנגד נוסח הברכה כששכח ולא אמר יעלה ויבוא [ולכן היא נאמרת אחר ובנה ירושלים] ולא כנגד יעלה ויבוא כמו שיתבאר בהמשך, ובנוסח הברכה כששכח יעלה ויבוא אומרים "אשר נתן ימים טובים.. לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה" הרי שמוזכרים "שמחה". וא"ש נוסח המור "ושמחנו ביום חג פלוני הזה (הגרשו"א הליכות שלמה מועדים פסח, מנחת יצחק או"ח הלכות ברכות סימן רח).

סיום הברכה (שו"ע רח י)

האוכל מפירות א": חותם "על הארץ ועל פירותיה", ועל הגפן "על הארץ ופרי גפנה", והטעם: לפי שמשבח לה' יתברך על שנתן לנו את הארץ שמוציאה אותן פירות (ברכות מד, א, משנ"ב רח ס"ק נג).

והיכן אומר זאת קודם שאומר "כי אתה ה' טוב ומיטיב".

פירות חו"ל חותם "על הארץ ועל הפירות" ועל יין מסיים "על הארץ ופרי הגפן" (שו"ע רח י), והטעם: לפי שלא יכול לומר ופירותיה כיון שאינם מפירות ארץ ישראל (ברכות שם, משנ"ב רח ס"ק נב).

אוכל בחו"ל פירות א"י מסיים ג"כ על פירותיה (שו"ע רח י).

בדינו – מסופק מהיכן הפירות – נמצא בחו"ל ואינו יודע אם הם מא"י או מחו"ל, וה"ה כשהוא בא"י ואינו יודע אם הם מפירות הארץ או חו"ל יברך "על הארץ ועל הפירות" (משנ"ב רח ס"ק נד).

סיום הברכה "ונודה לך על הארץ" כשאוכל פירות מסיים "ועל הפירות", ועל היין מסיים "על הארץ ועל היין", והטעם: כדי שיהיה מעין החתימה סמוך לחתימה (טור רח ח).

חתימת הברכה

בדינו אכל פירות משבעת המינים, ואכל מיני מזונות ושתה יין יכול הכל בברכה אחת ויקדים קודם "על המחיה" ואחר כך "על הגפן" ולבסוף "על פירותיה" (טושו"ע רח יב).

הטעם שמקדים מזונות לפי שברכת מזונות היא חשובה ומבוארת וגם קודמת בפסוקים ואחר כך יין לפי שיש לו גם ברכה פרטית (משנ"ב רח ס"ק ס).

הטעם שאינו נחשב שמסיים בשתיים "על הארץ ועל פירותיה" וקי"ל שאין חותמים בשתיים. לפי שמשבח את ה' על שנתן לנו את הארץ שמוציאה את המחיה והפירות (טור רח יב, משנ"ב שם ס"ק נג).

הטעם שברכה אחרונה חותמים בב' מינים, וברכה ראשונה אין מברכים על שתי מינים לפי שברכה ראשונה מחמת קיצורה נחשבת כחתימה ואין חותמים בשתיים, ועוד שאם עושים כן יהיה הפסק בין הברכה למעימה, אבל בברכה אחרונה לא שייך הפסק ואף שיכול למעום משניהם יחד [ולא יהיה הפסק] מ"מ תקנת חכמים שיתחלקו בברכה (חזו"א או"ח סימן לד ס"ק ז).

"כי אתה ה' טוב ומיטיב ונודה לך על הארץ"

הטעם שמסיים "על הארץ" ולא מסיים "על האדמה" [כברכת הירקות בורא פרי האדמה] משום דאדמה

משמע על הקרקע וארץ משמע ארץ ישראל וברכת מעין שלוש מדברים על א"י ולכן מסיימים על הארץ (ערוה"ש רג א).

בדינו – שכח ולא הזכיר ארץ בדיעבד יצא (משנ"ב רח ס"ק נא).

הטעם שאין חותמים "ועל ירושלים" כיון שאין חותמים בשתיים (חזו"א לד ס"ק יח).

"על המחיה ועל הכלכלה"

במשנ"ב ובשעה"צ (רח ס"ק י, ב"י רח) לא מובא שאומרים "ועל הכלכלה", והטעם: לפי שאין חותמים בשתיים (חיי אדם כלל נ אות ג). וכן מובא שהחזו"א לא היה מסיים ועל הכלכלה (אורחות רבינו או"ח ח"ב צב, דינים והנהגות להחזו"א).

ויש אומרים: שמסיימים על הכלכלה (רשב"א ברכות מד, א ד"ה רב חסדא, טור רח, האגור סימן רעת, קשו"ע נא ח). והטעם שאינו נחשב כמסיים בשתיים: כי מחיה וכלכלה ענין אחד הוא (רבי יוסף שאול נאמנון בהגהתיו).

עצה לצאת ידי ב' השיטות:

בכדי לצאת ידי שתי השיטות יש שאומרים "על המחיה ועל הכלכלה מחלוקת", ויש אומרים בשונה "ועל הכלכלה יש דעות שלא לומר" (מנהג ישראל תורה ר"ח ב).

ומובא באורחות רבינו שאחד חתם לפני החזו"א בהאי לישנא ועל הכלכלה לא צריך לומר, ואמר לו אם לא צריך לומר למה אתה אומר (או"ח ח"ב צב).

יש שאומרים שאין לומר כן משום שהוי הפסק לאמן שעל הברכה (תרד סו"ס לו).

הזכרת מעין המאורע

צריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת וביו"ט ור"ח (ירושלמי פרק ט הלכה א, רמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה א, שו"ע רח יב) [אבל לא בחנוכה ופורים], והטעם: דכיון דהוי ברכה ארוכה צריך להזכיר בה מעין המאורע כברכת המזון (ערוה"ש רח ז).

והיכן אומר זאת בסוף הברכה לפני אמירת "כי אתה ה' טוב ומיטיב".

בדינו: שכח ולא הזכיר בדיעבד יצא (משנ"ב רח ס"ק נה).

והטעם: דאינו מחויב באכילה שיכול שלא לאכול (שעה"צ ח סו בשם מג"א), ועוד דכמה פוסקים סוברים שא"צ להזכיר כלל (שעה"צ ח סו).

טעם אחר: דאפילו בברכת המזון אינו מחויב להזכיר ורק משום מנהג נהגו וכאן ליכא מנהג כלל (משנ"ב רח ס"ק מט בשם הגר"א).

הזכרת מעין המאורע בחנוכה ובפורים

אין מזכירים על הניסים בברכת מעין שלוש (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג סימן ע, שו"ע רח, משנ"ב תרפב ס"ק ב).

הטעם שאין מזכירים "על הניסים" בברכת "מעין שלוש" לפי ש"על הניסים" ראוי להזכירו בברכת הודאה, בתפילה ב"מודים" ובברכת המזון ב"נודה לך", ובברכת "מעין שלוש" שאין בה ברכת הודאה אין לומר ואע"פ שאומרים נודה לך על הארץ מ"מ אין להפסיק שם לפי שצריך לסמוך מעין החתימה לחתימה, ולכן אין מזכירים בברכה זו (לבוש רח).

טעם אחר: משום שהחנוכה ופורים לא נזכרו בתורה ואינה אלא מתקנת נביאים ולכן אין מזכירים אותו (א"ר א"י, מחצית השקל רח יח).

טעם אחר: לפי שאנו רואים בלשון חז"ל שתקנו בברכת מעין שלוש לשון של תפילה ובקשה כעין המאורע כעין הודאה בברכת המזון, כגון בשבת "ורצה והחליצנו ביום השבת" וביו"ט "ושמחנו", או בר"ח ור"ה "וזכרנו לטובה" וכו', ובחנוכה ובפורים איך יאמרו כעין המאורע "ותעשה עמנו ניסים בימים אלו", וזה א"א משום שאין מתפללים על מעשה ניסים, ע"כ לא תיקנו להזכיר חנוכה בברכת מעין שלוש (נימוקי אור"ח מונקאטש סימן תרפב).

טעם אחר: אפשר לבאר על פי התוס' (בשבת כד, א בד"ה מהו להזכיר) שכתב ביאור ספק הגמרא האם להזכיר חנוכה בברכת המזון, דבתפילה פשיטא לגמרא דצ"ל כיון שבציבור היא ואיכא פרסומי ניסא, אבל בברכת המזון שהיא בבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי ע"כ, ומדיוק לשונו "כולי האי" משמע שמעט פרסומי ניסא יש גם בברכת המזון ומשו"ה הצריכו לומר בה על הניסים וא"כ אפשר לומר דזה דווקא בסעודת פת שמסובים בה הרבה אנשים או בני הבית, אבל בפת הבאה בכיסנין או בפירות שאין דרך לאכול אלא יחידי,

אין בזה כלל פרסומי ניסא ומשו"ה לא תקנו לומר על הניסים (נימוקי אור"ח מונקאטש תרפב).

טעם אחר: משום שגם בברכת המזון אינו מחויב להזכיר מעין המאורע מצד הדין אלא מצד המנהג (כמו שנתבאר בשבת כד, א) משא"כ כאן [בברכת מעין שלוש] אין על זה מנהג כלל (ביאור הגר"א על השו"ע רח יב).

טעם אחר: לפי שברכה מעין שלוש תיקנו חז"ל מעין הברכות שבברכת המזון, מזון ארץ וירושלים, ואין רשאי להוסיף בה, והרי אם שכח על הניסים בחנוכה ובפורים אינו חוזר ומברך, א"כ הזכרת חנוכה ופורים אינה אלא הזכרה בעלמא, לכן אין מזכירים אותה בברכת מעין שלוש (הגר"ח מבריסק מבוא במנחת אלימלך סימן ו).

טעם אחר: שמה שמזכירים במעין שלוש שבת ור"ח הוא מדין משום הזכרה מעין המאורע, משא"כ חנוכה ופורים שדין אמירת על הניסים אינה מדין הזכרה אלא מדין הודאה, לכן לא מזכירים במעין שלו, משום שברכת מעין שלוש ההודאה היא קצרה דהא אין מודים על ברית ותורה, ולכן לא מודים גם על על הניסים (ספר ברכת רפאל עניני חנוכה סימן סו אות ז).

בדיני על הניסים בברכת מעין שלוש הזכיר מעין המאורע בברכת מעין שלוש אינו נחשב להפסק ואינו חוזר (הגר"ח קניבסקי אישי ישראל עמוד רנה). והטעם: דלא גרע ממה דקימ"ל בסימן קח יב דאם ארע שהזכיר מאורע של שאר ימים בתפילה דלא הוי הפסק. ועוד דיש דעות שסוברים שא"צ להזכיר מעין המאורע במעין שלוש, אבל מודים הם דטוב להזכיר (אור"ח תרפב בשם יפה לב).

הטעם שאין מזכירים בברכת מעין שלוש ברית ותורה והלא בברכת המזון חובה להזכירה כמבואר בגמרא שכל מי שלא אמר ברית ותורה אינו יוצא ידי חובתו" (ברכות מט, א שו"ע קפו ב) (הגהת מלא הרועים ברכות). כדי להבדילו מברכת המזון, היינו אף למ"ד שמעין שלוש מדאורייתא מדכתיב "ארץ חיטה ושעורה", וכתב "אשר לא במסכנות", דאף דסברי שהוא מהתורה ארץ הפסיק הענין לומר שאינו כתורה ממש, ולמ"ד שהוא מדרבנן ארץ הפסיק לומר שאינו מהתורה, ודבר זה נמסר לחכמים באיזה דברים להבדילו מברכת המזון ובאיזה לא (שו"ת ארץ צבי ח"א סימן לז).

טעם אחר: כיון שהם הזכרות שאינם מדאורייתא אלא שחכמים תיקנו כדאיתא בברכות (מח,ב) ולא מצאנו שתקנו אלא בברכת המזון (סידור צלותא דאברהם מעין שלוש ויעש אברהם).

[במרדכי פרק כיצד מברכים שלהי סימן קנ כתב מצאתי בשם רבינו האבי עזרי על תנובה השדה וכו' ברית ותורה חיים ומזון, וכן הוא ברוקח סימן שמא].

הטעם שאין מזכירים מלכות בית דוד והלא מבואר בשו"ע (קפח ג) שזה מעכב בברכת המזון (ליקוטי מהרי"ח) כיון שמזכיר מלכות שמים לא אמרינן מלכות בית דוד כדי שלא להשוות מלכותא דארעא למלכותא דשמיא, כמו שכתב בשו"ע קפח ג (אדרת נפש דוד, ליקוטי מהרי"ח סדר ברכת הנהנין).

הטעם שתקנו לומר בברכת מעין שלוש "ונברך עליה בקדושה ובטהרה" אף שבברכת המזון לא הזכירו את מזבחך אלא את "הבית הגדול" (עיין בח"ה סימן לט).

הטעם שתקנו להזכיר בברכת מעין שלוש "על מזבחך ועל היכלך" משא"כ בברכת המזון לא הזכירו את מזבחך אלא "על היכלך ומענך" לפי שעל המזבח היה קרב רק מיני מזונות, כגון סולת למנחה בלולה בשמן, וכן היין שנקרא נסכים וא"כ לעולם לא היה נקרב שום מין פת ע"ג המזבח, וכשאוכלים מזונות יש עגמת נפש ששולחנך מלא ולשולחן גבוה ריק, ולכן אנו מתפללים על שולחן גבוה שנקריב עליו נסכים, משא"כ באכילת פת שאין הפת נקרב ע"ג המזבח ולכן אין בזה עגמת נפש כ"כ (קריית דוד חנה ח"א או"ח סימן נה).

טעם אחר: משום שמבואר בסוטה (מח, א) שמשחרב בית המקדש נימל טעם [הפירות] (הגרשז"א מועדים ח"ב פרק יז אורחות הלכה הערה 20).

אורח שאינו אוכל דגן אם יאמר ברכת האורח (תשובה תתתלתד) שיש מי שאסור לו לאכול דגן וממילא אינו מברך ברכת המזון אף בסעודות השב"ק ומתארח האם יאמר ברכת אורח או"ד דזה חלק מברכהמ"ז וכיון דאינו מברך ברהמ"ז א"כ גם אי"צ לומר ברכת אורח ואם מברך ברכת מעין

שלוש כגון על יין הקידוש אם צ"ל ברכת אורח ת יאמר (תשובות הגר"ח ברכת המזון ש).

הטעם שלא מזכירים מעין המאורע לפני "ובנה ירושלים" כברכת המזון (מאמר מרדכי א"ר).

לפי שבברכת המזון הזכיר ירושלים בברכת הארץ [רחם.. ועל ירושלים] ורצו חז"ל שהחתימה של בונה ירושלים תחול על הזכרת המאורע ולא לאחר בונה ירושלים שאז נסתיים ברכת המזון מהתורה לכן תקנו לומר במעין ג' לפני נודה לך (ספר מעדני דניאל סימן רח).

טעם אחר: על פי מה שכתבו תלמידי רבינו יונה ברכות כט, א הטעם שאין מזכירים הבדלה בהביננו משום שהבדלה אינה ברכה בפני עצמה ואם היו כוללים אותה בהביננו היה נראה שהבדלה היא ברכה בפני עצמו ומבואר דברכה כוללת לא כוללים רק מה שהיו ברכה בפני עצמה.

והטעם לפ"ז שבשבת ויו"ט מזכירים, אע"פ שבברכת מעין שלוש היו ג"כ ברכה כוללת ולא כוללים רק מה שהיא ברכה בפני עצמה, כיון שגם הזכרת שבת ויו"ט נחשבת כברכה בפני עצמה, שהרי אם שכח לאומרה במקומה לפני ברכת הטוב והמטיב אומרה אחרי ברכת הטוב והמטיב, וחותם בברכה, ולכן מזכירים שבת ויו"ט במעין שלוש. וכיון שכל מה שמזכירים במעין ג' של שבת ויו"ט הוא מחמת ההזכרה שישנה לאחר אמירת ובנה ירושלים [כששכח] לכן גם בברכה דמעין ג' תיקנו לאומרה לאחר אמירת "ובנה ירושלים" (הגר"ח בספר אשר לשלמה תנינא סימן עב, הגדה של פסח מבית לוי).

ניתן להשיג
"לב המועדים"
"אלול ראש השנה"
בבתי הכנסת ובבית המחבר
רחוב בעלי התוספות, 6 משפחת
לב
052-7668608

להערות והארות: לב ראב"ד 5 אלעד 052-7668608
לקבלת העלון במייל: lev17382@gmail.com

